

NEKILNOJAMOJO KULTŪROS PAVELDO ĮTAKA DARNIAM KAIMO GYVENAMŲJŲ VIETŲVIŲ VYSTYMUISI

Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė¹, Vilma Karvelytė-Balbirienė²

¹Architektūros ir kraštotvarkos katedra, Kauno technologijos universitetas, Studentų g. 48,
51367 Kaunas, Lietuva. El. paštas grazuleviciute@yahoo.co.uk

²Statybos ir architektūros fakultetas, Kauno technologijos universitetas, Kraštotvarkos centras, Studentų g. 48,
51367 Kaunas, Lietuva. El. paštas vilma.karvelyte_balbieriene@ktu.lt

Įteikta 2007 07 03

Santrauka. Didžiąją Lietuvos, kaip ir visos Europos, teritorijos dalį sudaro kaimo vietovės, o didžiąją dalį gyvenamųjų vietovių – kaimo gyvenamosios vietovės, taigi jų socialinis, ekonominis ir kultūrinis gyvybingumas bei ekologinis tvarumas atlieka lemiamą vaidmenį siekiant šalies darnaus vystymosi tikslų. Pastaraisiais metais darnų vystymąsi skatinantys projektai jau įgyvendinami ne tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose, bet ir mažesnėse savivaldybėse, tačiau daugelio kaimo gyvenamųjų vietovių šis procesas kol kas nepaliečia. Bendro šalies gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija, emigracija, jaunų ir kvalifikuotų žmonių migracija į didžiuosius šalies miestus, skurdas ir nedarbo grėsmė kelia sunykimo grėsmę patiems jautriausiems ir kultūrinio požiūriu vertingiausiems šalies kaimo gyvenamųjų vietovių sistemos elementams, tokiems kaip vienkieminės sodybos, buvusių dvarų ir palivarkų sodybos ar etnografinės kaimų gyvenvietės. Siekiant sustabdyti šiuos neigiamus socialinius, ekonominius bei kultūrinius procesus, būtina ieškoti būdų, kaip užtikrinti kaimo gyvenamųjų vietovių socialinį bei ekonominį gyvybingumą. Pastaraisiais metais pasaulyje vis aiškiau suvokiamas kultūros paveldo vaidmuo darnaus vystymosi kontekste. Visuotinai pripažįstama, jog kultūros paveldo, ypač nekilnojamojo, apsauga, priežiūra bei naudojimas turi teigiamos įtakos darniam vystymuisi socialinėje, ekonominėje, kultūrinėje ir kt. dimensijose. Nekilnojamojo kultūros paveldo teikiamos darnaus vystymosi galimybės itin reikšmingos nedidelėms, išskirtinių gamtinių išteklių neturinčioms bei patogia geografine padėtimi nepasižyminčioms kaimo gyvenamosioms vietovėms. Jų socialinis ir ekonominis gyvybingumas kultūros paveldui išsaugoti yra toks pats svarbus, kaip ir kultūros paveldas socialinio ir ekonominio šių gyvenamųjų vietovių gyvybingumo palaikymui.

Reikšminiai žodžiai: nekilnojamojo kultūros paveldas, darnus vystymasis, kaimo gyvenamosios vietovės.

Įvadas

Darnaus vystymosi (*sustainable development*) koncepcija buvo suformuluota 1972 metais Stokholme vykusioje Jungtinių Tautų konferencijoje žmogaus aplinkos klausimais (*United Nations Conference on the Human Environment*) ir itin išpopuliarėjo 1987 metais paskelbus Pasaulinės aplinkos ir vystymosi komisijos (*World Commission on Environment and Development*) ataskaitą. Joje pateikiamas, ko gero, dažniausiai cituojamas ir plačiausiai vartojamas darnaus vystymosi apibrėžimas. Šiame dokumente darnus vystymasis apibrėžiamas kaip plėtra, tenkinanti dabartinės kartos poreikius, neužkertant kelio savo poreikių tenkinti ateities kartoms [1]. Darnaus vystymosi koncepcijos kritikai teigia, jog ji yra nepakankamai konkreti, neapibrėžta ar neaiški, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais darnus vystymasis tapo vyraujančia visuomenės vystymosi ideologija ir turėjo įtakos daugelio mokslo sričių raidai.

Lietuvos ir užsienio šalių autoriai pastebi, jog dažnai pagrindiniai darnaus vystymosi siekiai yra siejami su aplinkosauginiais bei ekonominiais aspektais. Šis požiūris lėmė, kad, siekiant darnaus vystymosi tikslų, pastangos pirmiausia buvo nukreiptos į tokias tradicines ekonominės veiklos sritis, kaip žemės ūkis, miškininkystė, žvejyba ar gamyba, bet ne į kultūrinę įvairovę bei jos lemiamą gyvenimo kokybę [2, 3]. Visgi dėl kultūrinės globalizacijos pasireiškiantis kraštovaizdžių, ypač urbanizuotų teritorijų, vienodėjimas, identiteto bei išskirtinumo praradimas tapo viena pagrindinių problemų, siekiant darnaus visuomenės bei aplinkos vystymosi, ir paskatino atkreipti dėmesį ne tik į aplinkosauginius, ekonominius, bet ir į socialinius bei kultūrinius darnaus vystymosi aspektus.

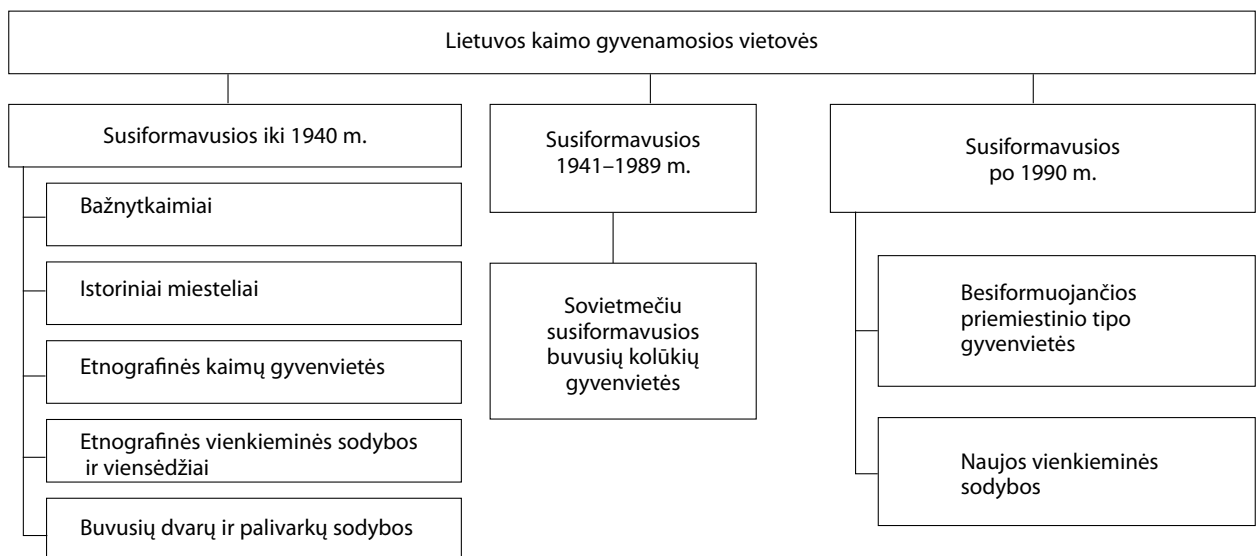
Kultūros paveldo vaidmenį darnaus vystymosi kontekste nagrinėjantys mokslininkai pastebi, kad kultū-

ros paveldo apsauga, priežiūra ir naudojimas teigiamai veikia socialinį, ekonominį, kultūrinį bei aplinkosauginį darnaus vystymosi aspektus [3, 4]. Ši nuostata tarptautiniame lygmenyje buvo įtvirtinta 2005 metais Portugalijoje Faro mieste pasirašytoje Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencijoje-gairėse (*Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*) [5]. Požiūris, jog kultūros paveldo, ypač nekilnojamojo, apsauga ir naudojimas prisideda prie darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo, išreiškiamas ir kai kurių Europos valstybių nacionaliniuose darnaus vystymosi tikslus ir priemones reglamentuojančiuose dokumentuose. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės darnaus vystymosi strategijoje pastatų, kuriems iškilo griuvimo grėsmė, skaičius buvo įtrauktas tarp 147 pagrindinių darnaus vystymosi indikatorių. Strategijoje pabrėžiama, kad paveldo apsauga ir vietos išskirtinumo stiprinimas yra esminiai veiksniai siekiant darnaus bendruomenių vystymosi [6, 7]. Lietuvos Respublikos darnaus vystymosi strategijoje kultūrinio savitumo išsaugojimas taip pat yra įvardijamas kaip vienas iš šalies darnaus vystymosi prioritetų [8]. Akivaizdu, kad vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių kultūrinio savitumo išsaugojimą, yra nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tinkamas naudojimas. Remiantis šiomis nuostatomis, galima daryti prielaidą, kad nekilnojamas kultūros paveldas gali prisidėti prie darnaus šalies kaimo gyvenamųjų vietovių – gausiausios šalies gyvenamųjų vietovių grupės – vystymosi.

Darbo tikslas – išanalizuoti nekilnojamojo kultūros paveldo panaudojimo galimybes siekiant darnaus kaimo gyvenamųjų vietovių vystymosi. Siekiant šio tikslo, nagrinėjamos Lietuvos kaimo gyvenamųjų vietovių darnaus vystymosi galimybės, aptariamas jose esantis nekilnojamas kultūros paveldas ir jo įtaka ekonominiam, ekologiniam, kultūriniam bei socialiniam šių vietovių vystymuisi. Darbe suformuluoti teiginiai grindžiami Kauno technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakulteto Kraštotvarkos centro atliekamų kaimo gyvenamųjų vietovių kultūrologinių tyrimų duomenimis, Nacionaline darnaus vystymosi strategija, Lietuvos kaimo plėtros planais ir programomis, kitais nacionaliniais ir tarptautiniais strateginiais dokumentais.

1. Kaimo gyvenamųjų vietovių socialinė, ekonominė ir kultūrinė situacija bei darnaus vystymosi galimybės

Šiuo metu Lietuvos gyvenamųjų vietovių klasifikaciją reglamentuoja 1994 metais patvirtintas Lietuvos Respublikos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas, kuriame išskiriamos dvi pagrindinės gyvenamųjų vietovių grupės: miesto ir kaimo gyvenamosios vietovės [9, 10]. Pagal šį įstatymą visos kaimo gyvenamosios vietovės – kaimo gyvenvietės, vienkieminės sodybos, buvusios dvarų sodybos ir kt. – yra vadinamos kaimais. Tokia kaimo gyvenamųjų vietovių klasifikacija, pagrįsta nuolatiniu gyventojų skaičiumi, detaliau

1 pav. Dabartinių šalies kaimo gyvenamųjų vietovių klasifikacija pagal jų istorinius-kultūrinius išteklius, nusakanti šių vietovių socialinį, ekonominį bei kultūrinį potencialą darnaus vystymosi kontekste (sudarė V. Karvelytė-Balbierienė)

Fig 1. Classification of contemporary Lithuanian rural settlements according to their cultural and historic resources, determining their social, cultural, and economic potential in the context of sustainable development (scheme by V. Karvelytė -Balbierienė)

2 pav. Tradicinės vienkietinės sodybos yra neatskiriama etnografinių šalies regionų kaimo gyvenamųjų vietovių sistemos dalis. Užnemunės krašto (Suvalkijos regiono) etnografinė vienkietinė sodyba (V. Karvelytės-Balbirienės nuotrauka)

Fig 2. Traditional steadings are inseparable part of rural settlement system of country's ethnographic regions. Ethnographic steadings of Sudovia region (photograph by V. Karvelytė-Balbirienė)

neįsigilinant į socialinius bei institucinius kriterijus, yra apibendrinta ir netiksli [11–14]. Analizuojant kaimo gyvenamųjų vietovių nekilnojamojo kultūros paveldo vaidmenį darnaus vystymosi kontekste, pasitelkiama kaimo gyvenamųjų vietovių klasifikacija, apibūdinanti jų istorinius-kultūrinius išteklius ir nusakanti šių vietovių socialinį, ekonominį bei kultūrinį potencialą (1 pav.). Dabartinę šalies kaimo gyvenamųjų vietovių sistemą sudaro iki sovietinės okupacijos susiformavęs gyvenamųjų vietovių tinklas: iki mūsų dienų išlikę istoriniai miesteliai, bažnytkaimiai, etnografinės kaimų gyvenvietės, vienkietinės sodybos (2 pav.) bei buvusių dvarų ir palivarkų sodybos (3 pav.). Šią sistemą papildo sovietiniu laikotarpiu susiformavusios ir dabar funkcionuojančios buvusių kolūkių gyvenvietės [11, 12], taip pat ir atkūrus šalies nepriklausomybę ir gražinus žemę buvusiems savininkams, naujai kuriamos vienkietinės sodybos bei šalia miestų besiformuojančios priemiestinės gyvenvietės.

Statistikos departamento duomenimis, šiuo metu šalyje yra apie 21 500 kaimo gyvenamųjų vietovių [10]. 2006 metų pradžioje jose gyveno 1 134 500 šalies gyventojų [15]. Nors šalies gyventojų skaičius pastaraisiais metais mažėja (1999 metais šalyje gyveno 3 524 200, 2005 metais – 3 414 300, o 2006 metų pradžioje – 3 403 300 gyventojų), tačiau kaimo gyvenamųjų vietovių ir miestų gyventojų santykis nesikeičia (1999–2006 metais miestuose gyveno 67 proc., o kaimo gyvenamosiose vietovėse 33 proc. Lietuvos gyventojų). Be to, pastaraisiais metais kaimo vietovių gyventojų skaičių papildė miestiečiai

[10, 15]. Remiantis šiais statistiniais duomenimis, būtų galima prognozuoti, jog ir ateityje pavyks išlaikyti tolygios plėtros tendencijas tarp regionų ir jų viduje. Visgi 2001 metų Lietuvos gyventojų ir būstų surašymo bei Kauno technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakulteto Kraštotvarkos centro atliekamų kultūrologinių kaimo gyvenamųjų vietovių tyrimų duomenys rodo, jog daugelio kaimo gyvenamųjų vietovių demografinė padėtis nėra gera. Pavyzdžiui, 443-ose Kauno apskrities kaimo gyvenamosiose vietovėse surašymo metu gyventojų neužregistruota, 446-iose užregistruota nuo 1 iki 5 gyventojų, 276-iose gyvenamosiose vietovėse – nuo 6 iki 9 gyventojų ir tik 4-iose – nuo 2 000 iki 2 999 gyventojų [10]. 2005 metais Kraštotvarkos centro Alytaus apskrityje atlikti tyrimai parodė, kad 8 iš 26 tirtų bažnytkaimių yra prie sunykimo ribos: juose gyvena iki 100 gyventojų [16]. Žinoma, gyventojų skaičių iš dalies lemia gyvenamosios vietovės pobūdis, tačiau didelis nykstančių kaimo gyvenamųjų vietovių (vienkietinių sodybų, etnografinių kaimų gyvenviečių) skaičius atspindi sudėtingą socialinę-ekonominę jų situaciją. Nors migracijos į kaimo gyvenamąsias vietas saldo yra teigiamas, tačiau viena pagrindinių migracijos priežasčių – sunkios pragyvenimo sąlygos miestuose. 20–24 metų amžiaus jaunimas keliasi iš kaimo gyvenamųjų vietovių į miestus arba emigruoja [17, 18]. Šiuo metu apie pusė kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų dirba žemės ūkyje, kuriame vyrauja smulkūs privatūs ūkiai. Kadangi šalyje vyksta ūkių stambėjimo procesas, galima prognozuoti, jog ateityje darbo vietų žemės ūkio sektore

3 pav. Buvusių dvarų sodybos – reikšminga kaimo gyvenamųjų vietovių kultūros paveldo dalis. Buvusio Žeimiių dvaro sodyba Žeimiių miestelyje, Jonavos rajone (I. Gražulevičiūtės-Vileniškės nuotrauka)

Fig 3. Manor residences are significant elements of cultural heritage of country's rural settlements. Žeimiai manor residence in Žeimiai town, Jonava district (photograph by I. Gražulevičiūtė-Vileniškė)

riuje mažės. Ryškėjanti gyventojų užimtumo problema gali įgauti ilgalaikio nedarbo pobūdį [17–20]. Nedarbas, mažesnės nei miestuose pajamos, kurių didelę dalį sudaro socialinės išmokos, lemia skurdo egzistavimą kaimo gyvenamosiose vietovėse [18]. Šios neigiamos socialinės-ekonominės tendencijos leidžia prognozuoti, jog patiems jautriausiems ir kultūrinio požiūriu vertingiausiems šalies kaimo gyvenamųjų vietovių sistemos elementams, tokiems kaip vienkieminės sodybos, buvusių dvarų ir palivarkų sodybos ar etnografinės kaimų gyvenvietės, gresia sunykimas. Lietuvos kaimo gyvenamųjų vietovių socialines, ekonomines ir kultūrinės problemas akcentuoja ir kiti mokslininkai. Pavyzdžiui, paveldosauginio kaimo gyvenamųjų vietovių vertinimo klausimus nagrinėjusi J. Jurevičienė bendrą tradicinių kaimų raidos tendenciją apibūdino kaip visapusišką degradavimą [21]. Siekiant sustabdyti šiuos procesus, būtina ieškoti būdų, kaip užtikrinti kaimo gyvenamųjų vietovių socialinį ir ekonominį gyvybingumą.

I. Moffatt teigimu, darnaus vystymosi politika turėtų būti įgyvendinama šešiuose lygmenyse: pasauliniame, tarptautiniame, valstybės, regiono, vietos bei individo [22]. Visgi pagrindinius darnaus vystymosi principus nustatančiuose tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose, tokiuose kaip Rio de Žaneiro deklaracija aplinkos ir vystymosi klausimais (*Rio Declaration on Environment and Development*), Johannesburge vykusiame pasaulio valstybių vadovų susitikime priimta deklaracija darnaus vystymosi klausimais (*Johannesburg Declaration on Sustainable Development*) bei Lietuvos

Respublikos nacionalinė darnaus vystymosi strategija, pabrėžiama vietos bendruomenių dalyvavimo priimanant sprendimus svarba ir būtinybė skatinti darnaus vystymosi principų įgyvendinimą vietos lygmeniu, nes daugelis darnaus vystymosi nuostatoms prieštaraujančių tendencijų, tokių kaip socialinė atskirtis ar vietos identiteto praradimas, atsiranda kaip vietinės veiklos pasekmės [23–25]. Darnaus vystymosi klausimus nagrinėjantys mokslininkai taip pat pripažįsta, jog svarbiausi veikėjai, lemiantys darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, yra vietos valdžia ir vietos bendruomenės [4, 26]. Pastaraisiais metais darnų vystymąsi skatinantys projektai jau įgyvendinami ne tik didžiuosiuose šalies miestuose, bet ir mažesnėse savivaldybėse, tačiau daugelio kaimo gyvenamųjų vietovių bei jų vietos bendruomenių šis procesas kol kas nepaliečia. Visgi darnus kaimo vietovių vystymasis pastaraisiais dešimtmečiais yra vienas iš Europos Sąjungos politikos prioritetų. 1996 metais Korke mieste (Airijoje) vykusioje Europos kaimo plėtros konferencijoje paskelbtoje ir 2003 metais papildytoje deklaracijoje teigiama, jog kaimas turi tapti patrauklia vieta gyventi ir dirbti. Deklaracijoje nurodyta, kad svarbiausi uždaviniai siekiant darnaus kaimo vietovių vystymosi yra aplinkos ir kraštovaizdžio kokybės gerinimas, užimtumo užtikrinimas, ekonominės veiklos įvairovės didinimas, bendruomenių stiprinimas bei kultūrinės ir biologinės įvairovės apsauga [27, 28]. Šios nuostatos yra įtvirtintos ir Lietuvos Respublikos kaimo plėtros strateginiuose dokumentuose [18–20]. Kadangi didžiąją valstybės, kaip ir visos Europos, te-

ritorijos dalį sudaro kaimo vietovės, o didžiąją dalį gyvenamųjų vietovių – kaimo gyvenamosios vietovės, jų socialinis, ekonominis ir kultūrinis gyvybingumas atlieka lemiamą vaidmenį siekiant tolygios regionų plėtros bei darnaus vystymosi tikslų. Lietuvos Respublikos nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas bei jų savitumo išsaugojimas taip pat yra nurodomi kaip vieni iš Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų [8]. Nepaisant šių nuostatų, gyvenimo kokybės skirtumai tarp šalies regionų, jų viduje ir ypač tarp miestų ir kaimo gyvenamųjų vietovių kol kas yra akivaizdūs. Toks netolygus vystymasis savo ruožtu daro neigiamą įtaką kitiems darnaus vystymosi siekiams, tokiems kaip aplinkos apsauga ar gyvenimo kokybės gerinimas bei krašto savitumo išsaugojimas.

Globalizacijos reiškinys kaimo gyvenamųjų vietovių vystymuisi teikia naujų iššūkių. Dažnai teigiama, kad globalizacijos tendencijos lemia aplinkos suvienodėjimo, kultūrinio tapatumo praradimo, netolygaus regionų išsivystymo ir socialinės atskirties grėsmes. Lietuvos Respublikos nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje pabrėžiama, kad naujų komunikacijų plėtros, didesnio žmonių mobilumo, spartėjančios urbanizacijos sąlygomis bei reiškiantis nepalankiems demografiniams procesams kaimo gyvenamosiose vietovėse gali sunykti istorinių etnografinių regionų kultūra [8]. Visuotinai pripažįstama, kad globalizacijos reiškinys palies visas pasaulio valstybes, nepaisant jų politinės ir ekonominės sistemos. Šį reiškinį nagrinėjantys ekonomistai teigia, kad globalizacijos poveikis labiausiai bus juntamas ne valstybės ar regionų, bet vietos ir bendruomenių lygmenyje [26]. Šį reiškinį nagrinėjančio D. Rypkema teigimu, globalizacija turėtų būti suvokiama kaip du skirtingi ir nebūtinai tarpusavyje susiję reiškiniai – ekonominė ir kultūrinė globalizacija [4, 26]. Ekonominė globalizacija dažniausiai yra suvokiama kaip reiškinys, teikiantis ekonominės gerovės ir gyvenimo kokybės gerėjimo perspektyvų, o kultūrinė globalizacija, suprantama kaip kultūrų niveliacija ir aplinkos vienodėjimas, sukelia ne tik neigiamas kultūrinės, bet ir socialines bei ekonomines pasekmes. Visgi nesugebėjimas išlaikyti konkurencingumo ekonominės globalizacijos sąlygomis taip pat gali lemti kaimo gyvenamųjų vietovių bendruomenių bei fizinės aplinkos nykimą.

Globalizacija kelia ne tik šias grėsmes, bet ir teikia naujų prekybos, investicijų, technologijų pažangos bei pasikeitimo patirtimi galimybių, itin aktualių išskirtiniais gamtiniais ištekliais ar palankia geografine padėtimi nepasižyminčioms nedidelėms kaimo gyvenamosioms vietovėms. Praeityje gyvenamųjų vietovių konkuren-

cingumą ir jų bendruomenių gerovę iš esmės lemdavo jų geografinė padėtis ir turimi gamtiniai ištekliai, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais situacija radikaliai keičiasi [4, 26]. Ekonomistai pripažįsta, kad poindustrinėje ekonomikoje itin svarbi vieta teks kultūrinei produkcijai, o produktai vis dažniau bus suvokiami kaip „patirtys“ [29]. Tokiomis aplinkybėmis itin svarbų vaidmenį atlieka vietos savitumas ir išskirtinumas. Taigi kaimo gyvenamosios vietovės, siekiančios darnaus vystymosi tikslų globalizacijos sąlygomis, privalo identifikuoti savo bruožus ir elementus, galinčius užtikrinti ekonominį konkurencingumą bei išryškinti vietos identitetą ir išskirtinumą. Netgi nedidelės gyvenamosios vietovės, tokios kaip kaimų gyvenvietės, miesteliai ar bažnytkaimiai, turi išskirtinių išteklių, galinčių padėti įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus bei išlaikyti gyvybingumą ir konkurencingumą, tereikia juos atrasti, įvertinti bei tinkamai panaudoti. Vienas iš tokių išteklių – nekilnojamas kultūros paveldas, lemiantis vietos savitumą, formuojantis kultūrinį identitetą bei kuriantis istorinio tęstinumo, nuosavybės ir atsakomybės jausmą.

2. Nekilnojamas kultūros paveldas darnaus kaimo gyvenamųjų vietovių vystymosi kontekste

Visuotinai pripažįstama, kad kultūrinė įvairovė bei įvairių kultūrų paveldas yra unikalus ir nepakeičiamas dvasinis ir intelektualinis žmonijos turtas, o šios įvairovės išsaugojimas ir gausinimas yra vienas iš esminių žmonijos vystymosi aspektų [30, 31]. Tačiau pastaraisiais metais vis aiškiau suvokiamas ir pripažįstamas ne tik kultūrinis, bet ir socialinis, ekonominis ir net aplinkosauginis kultūros paveldo vaidmuo. Dėl savo daugiaplanės prigimties ir teigiamo įvairiapusio poveikio kultūros paveldas pasaulyje, ypač išsivysčiusiose valstybėse, suvokiamas kaip teikiantis plačių darnaus vystymosi galimybių kultūrinis ir ekonominis išteklius. Ne veltui kultūros paveldui apibūdinti vis dažniau vartojamas terminas *kultūrinis kapitalas*, išreiškiantis idėją, jog kultūros paveldas teikia tiek kultūrinę, tiek ekonominę vertę [32, 33]. Įvairiais laikotarpiais susiformavusios Lietuvos kaimo gyvenamosios vietovės pasižymi skirtingus istorinius laikotarpius ir įvairias krašto tradicijas atspindinčiu nekilnojamuoju kultūros paveldu. Galima išskirti keletą pagrindinių ikisovietinio laikotarpio susiformavusiose kaimo gyvenamosiose vietovėse aptinkamo nekilnojamojo kultūros paveldo grupių: sakralinis paveldas (katalikų bažnyčios, sinagogos, sentikių bažnyčios, mažoji sakralinė architektūra) (4, 5 pav.), sodybų paveldas (tradiciniai namai: pirkios, trobos, stubos, žvejų namai) (6 pav.),

4 pav. Švč. Trejybės bažnyčia Alėjų bažnytkaimyje, Raseinių rajone – sakralinio paveldo, išlikusio istorinėse kaimo gyvenamosiose vietovėse, pavyzdys (V. Karvelytės-Balbierienės nuotrauka)

Fig 4. Holy Trinity Church in Alėjai village, Raseiniai district is an example of sacral cultural heritage extant in historic rural settlements (photograph by V. Karvelytė-Balbierienė)

tradiciniai ūkiniai pastatai (kluonai, tvartai, klėtys ir kt.), buvusių dvarų sodybų paveldas (representaciniai ir ūkiniai pastatai, istoriniai želdynai), urbanistinis (miestelių, bažnytkaimių urbanistinė struktūra) bei archeologinis (7 pav.) paveldas. Kultūros paveldu taip pat galima būtų įvardyti ir kai kuriuos sovietmečiu susiformavusių kaimo gyvenamųjų vietovių elementus. Statybos ir architektūros fakulteto Kraštovarkos centro atliekamų kultūrologinių kaimo gyvenamųjų vietovių tyrimų duomenys rodo, kad šalies kaimo gyvenamųjų vietovių kultūros paveldo išteklių yra itin gausūs. Pavyzdžiui, ištyrus Alovės, Ūdrijos ir Rudnios bažnytkaimius, buvo aptikti ir užfiksuoti 98 į kultūros paveldo registrą neįtraukti vertingi nekilnojamojo kultūros paveldo objektai. Minėtos nekilnojamojo kultūros paveldo grupės teikia darnaus vystymosi galimybių, itin reikšmingų nedidelėms, išskirtinių žmoniškųjų ar gamtinių išteklių neturinčioms kaimo gyvenamosioms vietovėms (8 pav.).

Žinoma, visų pirma paveldo apsauga yra organizuojama siekiant palaikyti ir išryškinti paveldo objektų kultūrinę vertę, tačiau kultūros paveldas bei paveldosauga gali įvairiais būdais skatinti darnų socialinį ir ekonominį vystymąsi: kurti darbo vietas, padėti išlaikyti ir tobulinti darbo įgūdžius, teikti pajamų, skatinti kultūrinį turizmą ir smulkiojo verslo plėtrą, vietiniais pakeisti importuojamus įgūdžius ir paslaugas [4, 26].

Siekiant spręsti užimtumo, ypač ilgalaikio nedarbo, problemas kaimo gyvenamosiose vietovėse, svarbu ieškoti alternatyvių žemės ūkiui ekonominės veiklos rū-

5 pav. Sentikių cerkvė Kruonio miestelyje Kaišiadorių rajone – tautinių mažumų sakralinio paveldo pavyzdys. Šis paveldas dažniausiai aptinkamas istoriniuose Lietuvos miesteliuose (V. Karvelytės-Balbierienės nuotrauka)

Fig 5. Russian orthodox church in Kruonis town, Kaišiadorys district is an example of sacral cultural heritage of national minorities. Such kind of heritage is usually found in small historic Lithuanian towns (photograph by V. Karvelytė-Balbierienė)

šių. Viena tokių veiklos sričių – turizmas. Palanki šalies geografinė padėtis, pakankamai gerai išplėtotas kelių tinkas bei gausūs rekreaciniai išteklių sudaro sąlygas plėtoti vietinį ir tarptautinį turizmą. Keliaujančių šalies viduje ir į šalį atvykstančių užsienio turistų skaičius didėja, tačiau dauguma jų apsistoja didžiuosiuose šalies miestuose ir lanko pagrindinius turizmui pritaikytus objektus, tokius kaip Vilniaus ir Kauno miestų istoriniai centrai, Trakų pilis ar Pažaislio vienuolyno ansamblis. Pastaraisiais metais itin išpopuliarėjo kaimo turizmas, tačiau šiuo metu pagrindiniai kaimo turizmo paslaugų vartotojai yra šalies gyventojai. Akivaizdu, jog šiuo metu šalies turistinis potencialas yra menkai panaudojamas, o jo plėtra sukoncentruota miestuose. Siekiant užtikrinti tolygią regionų plėtrą ir gerinti gyvenimo kokybę ne tik miestuose, bet ir kaimo gyvenamosiose vietovėse, būtina tolygiai plėtoti turizmą bei su juo susijusią infrastruktūrą. Viena perspektyviausių ir labiausiai darnaus vystymosi principus atitinkančių turizmo šakų – kultūrinis turizmas.

Kultūrinis turizmas dažniausiai yra suvokiamas kaip kelionė, siekiant pažinti kultūrinę aplinką: kraštovaizdžius, nekilnojamojo kultūros paveldą, vietinį gyvenimo būdą, tradicijas ir kitus kūrybinius bei kultūrinius procesus. Prognozuojama, kad ateityje kultūrinis turizmas Baltijos valstybėse taps reikšmingiausia, tarptautinėje rinkoje paklausia turizmo rūšimi [34]. Kaimo gyvenamosiose vietovėse esantis nekilnojamojo kultūros paveldas sudaro palankias sąlygas kultūrinio turizmo plėtrai. Kultūrinio turizmo teikiama nauda apima ne

6 pav. Dzūkiska viengalė pirkia Dubičių miestelyje, Varėnos rajone – etnografinių sodybų paveldo pavyzdys (V. Karvelytės-Balbirienės nuotrauka)

Fig 6. One-sided house of Dzūkija ethnographic region in Dubičiai town, Varėna district is an example of traditional housing in rural settlements (photograph by V. Karvelytė-Balbirienė)

tik iš turizmo verslo gaunamas pajamas. Plėtojant šią turizmo šaką, skatinamas medžiaginio ir nemedžiaginio paveldo atgaivinimas, gyventojų ekonominės gerovės augimas, stiprinamas vietos identitetas bei formuojamas teigiamas šalies įvaizdis. Deja, remiantis Kauno

technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakulteto Kraštotvarkos centro atliekamų kaimo gyvenamųjų vietovių nekilnojamojo kultūros paveldo tyrimų bei Nacionalinėje turizmo plėtros programoje pateiktais duomenimis, galima teigti, kad vienos pagrindinių priežasčių, stabdančių kultūrinio turizmo plėtrą, yra bloga nekilnojamojo kultūros paveldo objektų būklė ir viešosios turizmo infrastruktūros trūkumas [16, 35]. Visgi daugelis kaimo gyvenamosiose vietovėse esančių istorinių statinių ir pastatų gali tapti kultūrinio turizmo objektais, o kai kuriuos iš jų galima pritaikyti ir naudoti kaip turizmo infrastruktūros elementus. Pavyzdžiui, buvusių dvarų sodybos gali būti pritaikomos ne tik ekspozicinei paskirčiai, bet ir apgyvendinimo ar konferencijų turizmo, kurio poreikis šalyje bei regione auga, reikmėms. Vienkieminės sodybos, atsižvelgiant į jų vertę bei aplinką, gali būti pritaikomos ne tik kaimo, bet ir kultūrinio turizmo reikmėms. Siekiant išvengti per didelės turistų koncentracijos ir jos daromos žalos reikšmingiausiuose nekilnojamojo kultūros paveldo objektuose bei panaudoti šalies turistinį potencialą, siūloma kurti ir populiarinti kultūrinio turizmo maršrutus, apimančius įvairias kaimo gyvenamosiose vietovėse esančio kultūros paveldo kategorijas. Šiuo metu turizmo informacijos centrai užsienio ir vietos turistams

7 pav. Kruonio piliavietė Kruonio miestelyje, Kaišiadorių rajone – archeologinio kaimo gyvenamųjų vietovių paveldo pavyzdys (V. Karvelytės-Balbirienės nuotrauka)

Fig 7. Site of Kruonis Castle in Kruonis town, Kaišiadorys district is an example of archeological heritage of rural settlements (photograph by V. Karvelytė-Balbirienė)

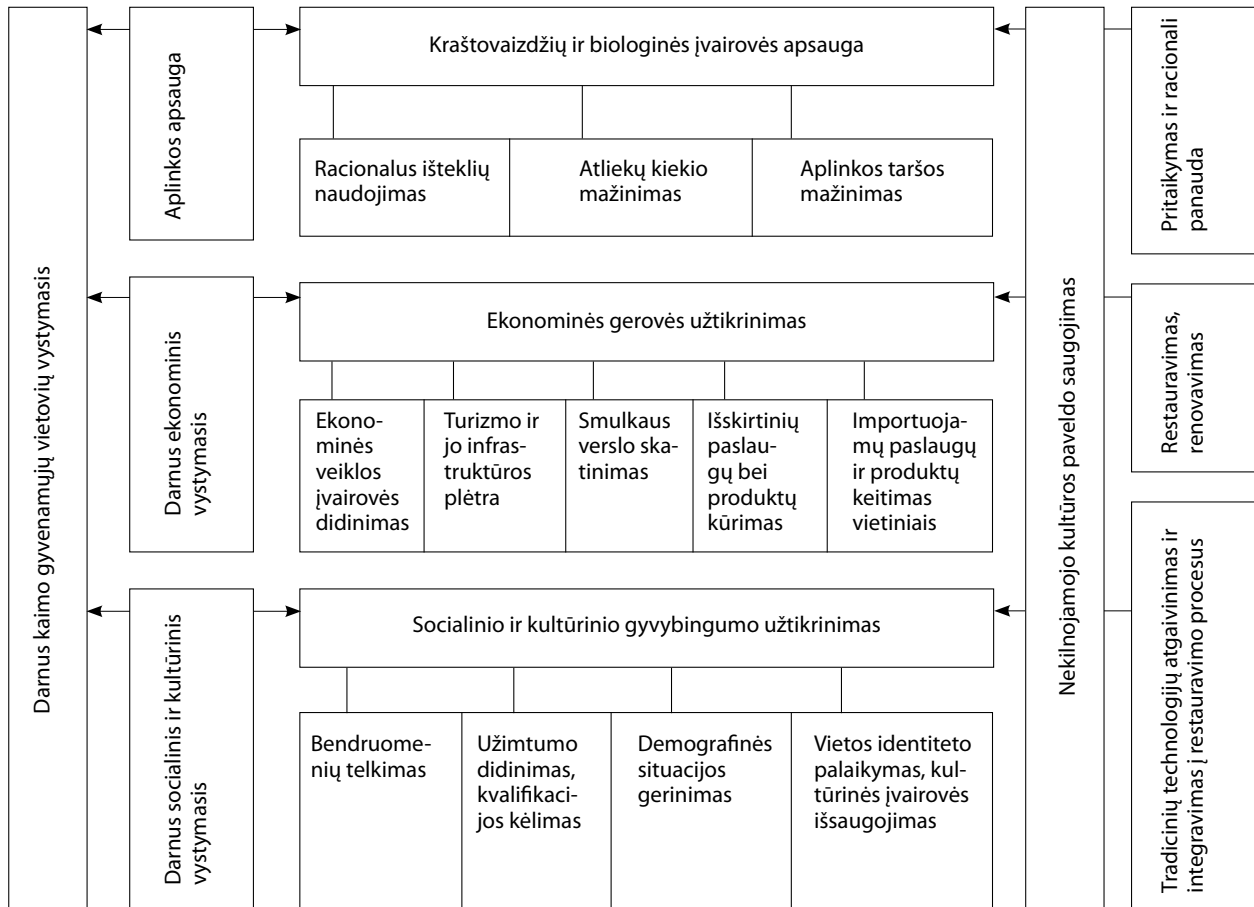
siūlo vis daugiau įvairias kultūros ir gamtos paveldo rūšis apimančių turizmo maršrutų. Pavyzdžiui, Pasvalio muziejus ir Šešupės euroregiono turizmo informacijos centras siūlo maršrutus pėsčiomis, dviračiu ar automobiliu, į kuriuos įtraukti įvairių rūšių nekilnojamojo kultūros paveldo objektai, tarp jų ir esantys kaimo gyvenamosiose vietovėse, reikšmingi architektūriniai, istoriniai, memorialiniai, dvasiniai ir kitais požiūriais [36, 37]. Siūlomi ir specializuoti maršrutai, apimantys vienos rūšies nekilnojamojo kultūros paveldo objektus Pavyzdžiui, į Žemaitijos dvarų kultūros kelią įtraukta 14 buvusių dvarų sodybų [38]. Lietuva dalyvauja ir Europos Tarybos Kultūros kelių programoje. Gerai žinomi projektai „Baroko kelias Lietuvoje“, „Vienuolynų kelias Lietuvoje“, „Parkų ir sodų kelias Lietuvoje“ [39]. Kaimų gyvenamosios vietovės taip pat vis dažniau įtraukiamos į lankytinų paveldo objektų sąrašus. Pavyzdžiui, Varėnos turizmo ir verslo informacijos centras lankytinomis įvardija 21 istorinę kaimo gyvenvietę [40]. Tačiau, apžvelgus šiuo metu siūlomus turizmo maršrutus, galima teigti, jog į juos vis dar nepakankamai įtraukiamas kaimo gyvenamųjų vietovių paveldas, nepakankamai pasinaudota galimybėmis jungtis prie tarptautinių kultūrinio turizmo kelių. Siekiant atgaivinti šalies kaimo gyvenamąsias vietas, reikėtų kurti tiek įvairių rūšių kaimo gyvenamųjų vietovių paveldą apimančius, tiek specializuotus kultūrinio turizmo maršrutus, gerinti į juos įtraukiamų paveldo objektų būklę, plėsti turizmo ir paslaugų infrastruktūrą bei teikti išsamią informaciją apie šiuos maršrutus ir lankytinas vietas užsienio ir vietos turistams.

Turizmas ne kiekvienu atveju gali būti pagrindinė kaimo gyvenamosios vietovės vystymosi strategijos dalis, o nekilnojamas kultūros paveldas taip pat turėtų tarnauti ne tik turistų, bet ir bendruomenės reikmėms. Darbo vietas bei pajamas teikia ne tik turizmo industrija bei su ja susiję verslai, bet ir nekilnojamojo kultūros paveldo restauravimas ir priežiūra. Istorinių statinių restauravimas ir renovacija yra itin imlūs darbo jėgai, taigi teikia nemažai papildomų darbo vietų bei pajamų [4, 24]. Vietos statybų bei amatų tradicijos ir įgūdžiai laikui bėgant gali išnykti, tačiau juos galima išsaugoti, kartu sukuriant papildomų darbo vietų vietos gyventojams. Taip būtų ne tik didinamas užimtumas, bet ir vietiniais pakeičiami importuojami įgūdžiai bei medžiagos. Istorinių, ypač etnografinių, pastatams restauruoti dažniausiai būtinos vietinės medžiagos, tradicinės technologijos ir įgūdžiai, o naujoms statyboms reikalingos medžiagos dažniausiai yra importuojamos ir naudojama nevietinė darbo jėga. Be to, restauruo-

tiems etnografinės bei profesionaliosios architektūros pastatams, pritaikytiems turizmui ar bendruomenių poreikiams, reikalinga nuolatinė palaikomoji priežiūra. Nuolatinė priežiūra ir tvarkymas itin svarbūs buvusių dvarų sodybų želdynų išsaugojimui. Kadangi šalyje yra nemaža iki šių dienų išlikusių buvusių dvarų sodybų su istoriniais želdynais ir jų fragmentais, jų restauravimas bei nuolatinė priežiūra taip pat prisidėtų prie užimtumo didinimo kaimo gyvenamosiose vietovėse.

Su turizmu susijusio ar bendruomenių poreikius tenkinančio smulkiojo ir vidutinio verslo plėtra taip pat yra svarbi kaimo gyvenamųjų vietovių ekonominės veiklos įvairinimui. Šiuo metu smulkusis verslas geriausiai išvystytas didesnėse gyvenvietėse ir judrių magistralių pakelėse, o atokiose kaimo gyvenamosiose vietovėse, ypač nutolusiose nuo rajonų centrų ir miestų, jaučiamas parduotuvių ir kitų paslaugų verslų stygius. Nepakankamas gyventojų skaičius šių verslų pelningumui užtikrinti dažniausiai yra įvardijamas kaip viena pagrindinių šio stygiaus priežasčių [17]. Tačiau verslo ir paslaugų įmonių ir jų teikiamų įsidarbinimo galimybių nebuvimas taip pat lemia prastą kaimo gyvenamųjų vietovių socialinę-demografinę padėtį (žr. lentelę). Pavyzdžiui, Statybos ir architektūros fakulteto Kraštotvarkos centro atliekamų kultūrologinių kaimo gyvenamųjų vietovių tyrimų duomenys parodė, kad dalies tyrinėtų Alytaus apskrities bažnytkaimių gyventojų skaičius ir jų amžius tiesiogiai priklauso nuo bažnytkaimiuose vystomų funkcijų ir įsidarbinimo galimybių. Tyrinėtuose prie sunykimo ribos esančiuose bažnytkaimiuose dažniausiai vienintelis visuomeninės paskirties pastatas yra bažnyčia. Kai kuriose iš jų yra nedidelė parduotuvė, paštas arba nedidelė žemės ūkio įmonė. Dėl nepalankių socialinių ir ekonominių sąlygų čia susiklostė nepalanki tolesnei gyvenvietės raidai ir demografinė situacija. Apie 70 proc. tyrinėtų Alytaus apskrities bažnytkaimių dar sovietmečiu buvo pakankamai išvystytos kasdienio aptarnavimo ir darbo sąlygos. Kai kurie iš jų atlieka administracines funkcijas, jose įkurtos seniūnijos. Tokiuose bažnytkaimiuose susiklosčiusi demografinė situacija sudaro palankesnes sąlygas tolesnei plėtrai [16]. Ateityje, įgyvendinant darnaus vystymosi strategijas, didėjant ekonominei gerovei ir socialiniam gyvybingumui kaimo gyvenamosiose vietovėse, įvairių paslaugų poreikis turėtų didėti. Kaimo gyvenamosiose vietovėse esantys istoriniai pastatai taip pat gali prisidėti prie smulkiojo verslo skatinimo: pradedantieji verslininkai, ieškodami patalpų, pirmiausia domisi patalpų ar jų nuomos kaina. Paprastai nuomos kainos kaimo gyvenamosiose vietovėse esančiuose is-

8 pav. Nekilnojamojo kultūros paveldo saugojimo ir panaudojimo įtaka darniam kaimo gyvenamųjų vietovių vystymuisi (sudarė I. Gražulevičiūtė-Vileniškė)

Fig 8. Influence of protection and use of immovable cultural heritage on sustainable development of rural settlements (scheme by I. Gražulevičiūtė-Vileniškė)

toriniuose pastatuose yra nedidelės. Be to, tokį pastatą įsigyti ir pritaikyti verslo poreikiams kainuoja kur kas mažiau, nei statyti naują.

Šalies kaimo gyvenamosiose vietovėse esančio nekilnojamojo kultūros paveldo restauravimas bei pritaikymas įvairioms reikmėms taip pat teigiamai veikia socialinę bei kultūrinę kaimo gyvenamųjų vietovių situaciją ir gyvenimo kokybę jose. Turizmo, smulkiojo verslo teikiamos pajamos, papildomos darbo vietos paveldo apsaugos, priežiūros bei paslaugų srityse padėtų ne tik išvengti kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų skaičiaus mažėjimo, bet ir skatintų jose įsikurti perspektyvius verslininkus ir kvalifikuotus specialistus, pasilikti ar grįžti jaunas žmones, kelti gyventojų kvalifikaciją bei stiprinti vietos bendruomenes. Kultūros paveldas, ypač istoriniai statiniai bei istorinė aplinka, yra itin svarbus formuojant vietos identitetą bei skatinant bendruomenių savigarbą ir pasididžiavi-

mo jausmą. Būtent stiprios bendruomenės, kultūrinė įvairovė ir ekonominė gerovė yra esminiai veiksniai, galintys paversti šalies kaimo gyvenamąsias vietas patraukliomis vietomis gyventi ir dirbti.

Darniam kaimo gyvenamųjų vietovių vystymuisi svarbūs ne tik socialinis, ekonominis, kultūrinis, bet ir aplinkosauginis aspektai. Siekiant išsaugoti kaimo gyvenamųjų vietovių kultūrinius ir ekonominius išteklius ir gyvenimo kokybę jose ateities kartoms, būtina mažinti neigiamą jose vykdomų veiklų poveikį aplinkai. Įtakos kaimo vietovių bei jų gyvenviečių aplinkai turi ne tik žemės ūkis, bet ir kitos jose vykdomos veiklos bei gyventojų gyvenimo būdas. Dažnai teigiama, jog gerėjančią šalies ekonomikos būklę atspindi didėjantis statybų mastas, visgi didžioji dalis statybų bei investicijų koncentruojasi didžiuosiuose šalies miestuose [17, 19]. Kaimo gyvenamosiose vietovėse vis dar egzistuoja daug apleistų, nenaudojamų pastatų, tarp jų

Nr.	Bažnytkaimio pavadinimas	Gyventojų skaičius	Bažnytkaimiuose esančios visuomeninės ir verslo institucijos S – seniūnijos administracija, B – bažnyčia, P – parduotuvė, V – verslo įmonė, Ps – paslaugų įmonė, Š – švietimo įstaiga, K – kultūros įstaiga, Pš – paštas, G – gydymo, globos įstaiga, Ž – žemės ūkio bendrovė, Kt – kita institucija
1.	Rudamina	3937	S B P V Ps Š
2.	Punia	809	B P V Ps Š K Pš G Ž
3.	Marcinkonys	765	S B P V Š K Pš G Kt
4.	Alovė	552	S B P V Š K Pš G
5.	Žiliniai	459	S B P Š K Pš G
6.	Ūdrija	453	B P Š K Pš
7.	Mirolavas	423	S B P V Ps Š K Pš G
8.	Dubičiai	388	B P Š K Pš G Ž
9.	Panočiai	320	S P Š K Pš G
10.	Krikštonys	304	B P V Š K Pš G Ž
11.	Pivašiūnai	301	S B P V Š K Pš G Kt
12.	Nedzingė	288	B P Š K Pš G Ž
13.	Ryliškai	280	B P V Š K Pš G
14.	Kučiučiai	274	S B P Ps Š K Pš G
15.	Meteliai	252	B P Š K Pš G Ž
16.	Būdvietis	186	S B P Š Pš G
17.	Santaika	139	B V P Š K Pš
18.	Rudnia	108	B Š Pš G
19.	Kabeliai	94	B P V Ž
20.	Liškiava	69	B P
21.	Gegutė	42	B Š
22.	Gerdašiai	42	B Pš
23.	Babriškės	25	B
24.	Rumbonys	23	B
25.	Paveisininkai	14	B
26.	Krivonys	–	B

Bažnytkaimių gyventojų skaičiaus ir juose esančių visuomeninių bei verslo institucijų pobūdžio ryšys Alytaus apskrityje, remiantis 2001 m. gyventojų surašymo ir Lietuvos bažnytkaimių kultūrologinių tyrimų duomenimis (sudarė V. Karvelytė-Balbierienė)

Interconnection between number of inhabitants and types of existing public and business institutions in church villages of Alytus county. Table by V. Karvelytė - Balbierienė with reference to population census of the year 2001 and culturological research of Lithuanian church villages

ir istorinių. Šiuo metu kaimo gyvenamosiose vietovėse gyventojai gyvenamuoju plotu yra geriau apsirūpinę nei miestuose [17], tačiau ateityje, kryptingai vykdant darnaus vystymosi politiką, didėjant kaimo gyvenamųjų vietovių socialiniam gyvybingumui, gyventojų skaičiui, būstų bei kitų patalpų poreikis turėtų išaugti. Siekiant racionaliai naudoti atsinaujinančiuosius ir neatsinaujinančiuosius išteklius bei išvengti gyvenamųjų vietovių plėtros gamtinio bei kaimo kraštovaizdžio sąskaita, užstatant žemės ūkiui bei rekreacijai tinkamas teritorijas, gyvenamajai funkcijai ar verslo poreikiams tikslinga pritaikyti egzistuojančius istorinius pastatus. Taip ne tik būtų tausojami išteklių ir teritorija, išvengiama griovimo išlaidų bei atliekų, bet ir išsaugomas bei išryškintas vietos identitetas. Tokios strategijos taikymas itin aktualus netoli didžiųjų miestų esančiose kaimo gyvenamosiose vietovėse, kurios patiria spaudimą plėstis į išorę, jose įsikuriant vis daugiau miestų gyventojų. Be to, atgaivinus bei pritaikius nekilnojamojo kultūros paveldą, didėtų kaimo gyvenamųjų vietovių socialinis gyvybingumas ir ekonominis konkurencingumas, o tai padėtų išvengti investicijų bei statybų koncentracijos skatinamos miestų plėtros į išorę bei švytuoklinės migracijos iš gyvenamosios vietos kaime į darbo vietą mieste ir kartu sumažėtų automobilių keliama aplinkos tarša. Taigi nekilnojamojo kaimo gyvenamųjų vietovių kultūros paveldo atgaivinimas bei racionali panauda turės teigiamos įtakos ne tik ekonominiams, socialiniams, kultūriniais, bet ir ekologiniams darnaus vystymosi aspektams.

Išvados

1. Nekilnojamojo kultūros paveldo įtakos kaimo gyvenamųjų vietovių vystymuisi analizė parodė, kad jose esantis nekilnojamojo kultūros paveldas, jo apsauga ir panauda gali prisidėti prie ekonominių, kultūrinių, socialinių ir aplinkosauginių darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo.
2. Siekiant darnaus kaimo gyvenamųjų vietovių socialinio-ekonominio vystymosi, svarbu didinti užimtumą, namų ūkių pajamas ir ieškoti žemės ūkiui alternatyvių ekonominės veiklos rūšių. Kaimo gyvenamosiose vietovėse esantis nekilnojamojo kultūros paveldas, jo apsauga ir panauda gali prisidėti prie turizmo, ypač kultūrinio, ir smulkiojo verslo plėtros. Nekilnojamojo kultūros paveldo restauravimo ir nuolatinės palaikomosios priežiūros sektorius taip gali sukurti papildomų darbo vietų vietiniams

gyventojams. Šios žemės ūkiui alternatyvios veiklos didintų užimtumą ir namų ūkių pajamas.

3. Apleistų ar netinkamai naudojamų kaimo gyvenamųjų vietovių istorinių pastatų pritaikymas turizmo, verslų ar gyvenamajai paskirčiai gali padėti išvengti neracionalios gyvenamųjų vietovių plėtros rekreacijai ar žemės ūkiui tinkamo kraštovaizdžio sąskaita. Panaudojant esamus pastatus, ne tik būtų išsaugojamas neužstatytas kraštovaizdis, bet ir mažinamas griovimo ir statybos atliekų kiekis bei aplinkos tarša, taip skatinant aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimą.
4. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga, panauda ir nuolatine priežiūra gali ne tik paskatinti darnų ekonominį vystymąsi ir aplinkos apsaugą, bet ir kurti bei palaikyti socialinį ir kultūrinį kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumą: padėti išvengti gyventojų skaičiaus mažėjimo, stiprinti vietos bendruomenes, formuoti vietos identitetą bei skatinti bendruomenių savigarbą ir pasididžiavimo jausmą.

Literatūra

1. *Report of the World Commission on Environment and Development*. 1987 [žiūrėta 2007 01 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>>.
2. JUKNYS, R. Darnus vystymasis – pagrindinės nuostatos ir miškų ūkio vaidmuo jas įgyvendinant. *Baltijos miškai ir mediena*, 2003, Nr. 2 (2), p. 4–7.
3. PEPPER, C. *Sustainability of Cultural Heritage and Landscapes*. Paper prepared for the Australia sustainability strategy, 2002 [žiūrėta 2006 11 27]. Prieiga per internetą: <<http://www.sustainability.dpc.wa.gov.au/docs/BGPapers/CoralPepperHeritage.pdf>> .
4. RYPKEMA, D. *Cultural Heritage and Sustainable Economic and Social Development* [žiūrėta 2006 02 10]. Prieiga per internetą: <http://www.europanostra.org/downloads/speeches/donovan-rypkema_keynote_address_07dec_05.pdf>.
5. *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, 2005 [žiūrėta 2006 11 27]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=199&CM=8&CL=ENG>>.
6. *A Better Quality of Life: A Strategy for Sustainable Development for the UK* [žiūrėta 2006 04 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.sustainable-development.gov.uk/publications/uk-strategy99/index.htm>>.
7. *Heritage Counts 2003: The State of the Historic Environment* [žiūrėta 2006 02 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.english-heritage.org.uk>>.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo, 2003 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/VI/index.php#r/916>>.
9. Lietuvos Respublikos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 60-1183.
10. *Kauno apskrities kaimo gyvenamosios vietovės ir jų gyventojai. Lietuvos Respublikos gyventojų ir būstų 2001 m. visuotinio surašymo rezultatai*. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 2002.
11. ŠEŠELGIS, K. Lietuvos kaimo gyvenviečių tipologijos klausimai. *Urbanistika ir rajoninis planavimas*, 1991, Nr. 17, p. 84–59.
12. *Lietuvos TSR kaimo gyventojų aptarnavimo įstaigų ir įmonių išsidėstymo schema*. Lietuvos TSR valstybinis agronomijos komitetas, Respublikinis žemėtvarkos projektavimo institutas. Kaunas, 1987. 50 p.
13. BURACĖS A. *Lietuvos gyvenviečių grupavimas* (žiūrėta 2005 02 17). Prieiga per internetą: <<http://www.ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2000/11/11gyv.html>>.
14. *Kaimo gyvenamosios vietovės*. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius, 1993.
15. *Gyventojų skaičius apskrityse 2007 01 01*. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius, 2007.
16. *Lietuvos kraštovaizdis. Lietuvos bažnytkaimių kultūrologiniai tyrimai: mokslo tiriamoji darbo ataskaita*. Kauno technologijos universitetas, koordinatorius J. Bučas. Ūkisk. sut. MP0903-06, Kaunas, 2006. 56 p.
17. *Kauno regiono plėtros planas 2003–2013*. Kauno regiono plėtros taryba, Kauno apskrities viršininko administracija, Kauno regiono plėtros agentūra. Kaunas, 2003.
18. *Valstybinė kaimo plėtros 2008–2009 metų programa*. Projektas Nr. 5-1683N, Lietuvos Respublikos Vyriausybė.
19. *Kauno apskrities viršininko administracijos 2007–2009 metų sutrumpintas strateginis veiklos planas*. Patvirtinta Kauno apskrities viršininko 2007 m. vasario 12 d. įsakymu Nr. V-86 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.aps.lt/apskritis/sutrump%20strat%20planas.pdf>>.
20. *Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. VIII-1728.
21. JUREVIČIENĖ J. Paveldosauginis kaimo gyvenvietės vertinimas. Tradicija ir tendencijos. *Urbanistika ir architektūra*, 2004, t. XXVIII, Nr. 1, p. 18–24.
22. MOFFATT, I. Potentialities, Policies and Progress in Modeling Sustainable Development: a Dynamic, Hierarchical Approach. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 2006, No. 2 (13), p. 131–150.
23. *Johannesburg Declaration on Sustainable Development*, 2002 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <www.un.org/esa/susdev/documents/Johannesburg%20declaration.doc>.
24. *Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development*, 2002 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <www.un.org/esa/susdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf>.
25. *Rio Declaration on Environment and Development*, 1992 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.Print.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>>.
26. RYPKEMA, D. *Culture, Historic Preservation and Economic Development in the 21st Century*. Paper submitted to the Leadership Conference on Conservancy and Development

- [žiūrėta 2007 02 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.columbia.edu/cu/china/DVRP.html>>.
27. *The Cork Declaration – a Living Countryside. The European Conference on Rural Development*, 1996 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/cork_en.htm>.
  28. *Planting Seeds for Rural Futures – Building a Policy that can Deliver our Ambitions. The European Conference on Rural Development*, 2003 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/cork_en.htm>.
  29. HASSLER, U.; ALGREEN-USSING, G.; KOHLER, N. *Cultural Heritage and Sustainable Development in SUIT (Sustainable Development of Urban historic areas through and active Integration within Towns)* [žiūrėta 2006 02 10]. Prieiga per internetą: <http://www.lema.ulg.ac.be/research/suit/Reports/Public/SUIT5.2c_PPaper.pdf>.
  30. *Universal Declaration on Cultural Diversity. General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, 2001 [žiūrėta 2006 11 27]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>>.
  31. *The Nara Document on Authenticity. International Council on Monuments and Sites*, 1994 [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <http://www.international.icomos.org/charter/nara_e.htm>.
  32. THROSBY, D. Cultural Capital. *Journal of Cultural Economics*, 1999, No. 23 (1–2), p. 3–12.
  33. THROSBY D. *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
  34. *Baltijos šalių kultūrinio turizmo politikos dokumentas*. Estijos, Latvijos, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos [žiūrėta 2007 05 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.lt/documents/kultura/baltijos%20saliau%20kulturini%20turizmo%20politikos%20dokumentas.pdf>>.
  35. *Nacionalinė turizmo plėtros 2003–2006 metų programa*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1637.
  36. *Šešupės euroregiono turizmo informacijos centras. Turizmo maršrutai* [žiūrėta 2007 11 9]. Prieiga per internetą: <<http://tic.sesupe.lt/?id=17>>.
  37. *Pasvalio muziejus. Turizmo maršrutai* [žiūrėta 2007 11 9]. Prieiga per internetą: <<http://www.pasvaliomuziejus.lt/index.php?cid=164>>.
  38. Kultūrinio turizmo maršrutai po Žemaitijos etnografinio regiono muziejus. *Žemaičių žemė*, 2005, Nr. 3 [žiūrėta 2007 11 9]. Prieiga per internetą: <http://samogitia.mch.mii.lt/Zurnalas/2005_3_kult_tur_marsrutai.htm>.
  39. *Europa, bendras paveldas. Kultūros keliai* [žiūrėta 2007 11 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.heritage.lt/epd/2007/EPD2007.htm>>.
  40. *Varėnos turizmo ir verslo informacijos centras. Lankytinos vietos: kaimai* [žiūrėta 2007 11 9]. Prieiga per internetą: <<http://www.varenainfo.net/Turizmas/LankytinosVietos/Kaimai/>>.

INFLUENCE OF IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL SETTLEMENTS

I. Gražulevičiūtė-Vileniškė, V. Karvelytė-Balbierienė

Abstract. Rural areas cover the largest part of the territory of Lithuania as well as that of the whole Europe. Rural settlements are also the most abundant category in the settlement system of the country. Therefore, their social, economic, and cultural viability as well as ecologic sustainability play an important role striving towards the goals of sustainable development. During the last years projects promoting various aspects of sustainability are implemented not only in large cities and towns, but also in smaller municipalities, nevertheless many rural settlements still are not influenced by these trends. The tendency of decrease of the population of the country, emigration, migration of young and qualified persons to larger cities and towns, poverty and unemployment cause the threat to the most fragile elements of the rural settlement system, such as steadings, manor residences and ethnographic village settlements. In order to stop these processes it is necessary to search for means to sustain the social and economic viability of rural settlements. During the last decade significant role of cultural heritage in implementing strategies of sustainable development was universally recognized. It is acknowledged that sustainable preservation, maintenance, and use of cultural heritage, especially immovable, positively influence the social, economic, cultural and even environmental dimensions of sustainable development. Sustainable development opportunities provided by immovable cultural heritage are essential for small rural settlements which are not distinguished by important natural resources or favorable location. In this instance social and cultural viability is as much essential for preservation of immovable cultural heritage of these settlements, as immovable cultural heritage is essential for sustention of their social and economic viability.

Keywords: immovable cultural heritage, sustainable development, rural settlements.

INDRE GRAŽULEVIČIŪTĖ-VILENIŠKĖ

PhD student, Dept of Architecture and Land Management, Kaunas University of Technology (KTU), Studentų g. 48, LT-51367 Kaunas, Lithuania. Tel.: (8 600) 33496, e-mail: grazuleviciute@yahoo.co.uk.

Research interests: preservation of cultural heritage, economic aspects of cultural heritage.

VILMA KARVELYTĖ-BALBIERIENĖ

Junior research worker, Center of Land Management, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Kaunas University of Technology (KTU), Studentų g. 48, LT-51367 Kaunas, Lithuania. Tel.: (8 682) 236358, e-mail: vilma.karvelyte_balbieriene@ktu.lt

Research interests: preservation of cultural heritage, cultural heritage of rural settlements.